

În amintirea lui Ion Barnea (1913 – 2004)

PETRVS, EXCONSUL ȘI LOGOTHET

Alexandru Barnea, Florin Topoleanu

În seria a III-a de sigilii inedite din Dobrogea pe care o publica în 1990¹, profesorul Ion Barnea, autor al descifrării, studiului și editării a peste 400 de sigilii din plumb romane târzii și bizantine, aducea pe această cale, sub al doilea număr din serie, un personaj pentru prima dată identificat la Dunărea de Jos. Piesa publicată atunci se găsea în colecția Muzeului Național de Istorie a României sub nr. 567/17. Aceasta ajunsese aici în urma transferului colecțiilor Cabinetului Numismatic al Academiei Române, după înființarea, în 1971, a noului muzeu în clădirea destinată din 1900 Palatului Poștelor, situat la începutul dinspre Dâmbovița al Căii Victoriei din București.

Piesa la care ne referim făcea parte din colecția D.A. Sturdza (1833 – 1914), donată la începutul secolului XX Academiei Române și luată pentru muzeul nou înființat împreună cu alte colecții ale Cabinetului Numismatic al Academiei Române. După 1990, această veche instituție încearcă și în bună măsură a reușit, după mai mult de un deceniu, să-și recupereze patrimoniul deplasat în urma acelei naționalizări *sui generis*.

Sigiliul în cauză a fost publicat de către prof. Ion Barnea în locul citat, după cum urmează:

„2. PETRVS EXCONSUL ȘI ... LOGOTHET

MIR, 567/17. Fosta colecție D.A. Sturdza (1833-1914)

Câmpul descentrat spre dreapta pe avers și spre stânga pe revers. Rupturi pronunțate la extremitățile canalului, care au distrus părți din cercul perlat și din legende de pe ambele fețe. Caracterele ambelor legende sunt parțial corodate din cauza oxidării plumbului.

Diam. total – 25 mm, Diam. câmp – 20 mm.

Av. În cerc perlat, legendă în patru rânduri, în limba latină, precedată de semnul crucii:

+ PE . / RVSEX . / ONSV . / ET = + Pe[t]/rus ex[c]/onsu[l]/et

Rv. Continuarea legendei în cerc perlat, în patru rânduri, cu caractere latine amestecate, majuscule și minuscule, având la sfârșitul ei semnul crucii:

.../...../. LOGOT/h+=.../...../. logot/h(etis)+

+ Petrus exconsul et ... logothetis + ”

Sec. VI-VII.

Numele, destul de frecvent, Petrus nu ne permite să-l identificăm cu vreuna din cele două persoane omonime purtând același titlu, una atestată pe un sigiliu dintre anii 550-650² și cealaltă menționată de actele sinodului VI ecumenic, din anul 680³, ultima variantă este, credem, mult mai puțin probabilă.

Spre finele anului 2000, al doilea semnatar al acestor note semnala cu entuziasmat descoperirea, într-un strat superior al așezării fortificate *Argamum* de lângă Jurilovca, a primului sigiliu de plumb de acolo (Fig. 1). Pe plicul în care adăpostise sigiliul scrisese, după locul descoperirii, „SIGILIUUUUU !”. De înțeles, pentru că era primul de la *Argamum*. L-a înmănat indirect profesorului Ion Barnea care, după un timp, l-a cedat primului semnatar al

¹ Barnea 1990.

² Zacos, Veglery 1972, 459.

³ Guillard 1967, 49...

textului de față. De la început, am constatat asemănarea izbitoare a sigiliului de la Argamum cu cel de la Tomis, mai sus evocat. Examinând, pe cât a fost posibil, cele două sigilii (cel tomitan doar după ilustrație și descriere, nereușind să obținem o copie a lui), am observat că e vorba de asemănare doar apropiată de identitate, tiparele fiind puțin diferite. Astfel, grafia este aproape identică, dar par să lipsească la piesa de la Argamum cruciulițele, iar numărul de rânduri diferă.

Iată descrierea piesei:

Sigiliu plumb, *Argamum*, 2000, sector Basilica II, caroul 2, profil E, -0,50 m; câmpul bine centrat; rupturi pronunțate la capetele canalului care ar fi putut elimina, prin poziție, cruciulițele care încadrau textul, dacă ele au existat pe tipar; de altfel, însăși legenda de pe revers a fost mult afectată de ruptură în partea superioară. În rest, caracterele de pe ambele fețe sunt bine păstrate.

Diam. total – 23 mm; diam. câmp – 19 mm; greutate – 7,222 g.

Av. În cerc pronunțat (nu sunt urme de perle), legendă în trei rânduri, în limba latină:

PETRVS /EXCON / SVLET = Petrus / excon / sul et

Rv. În cerc parțial perlat, continuă legenda cu alte trei rânduri, cu litere latine amestecate, majuscule și minuscule:

.... / ...in (?) LO / GOTHET = / ... in(?) lo / gothet(is).

Petrus exconsul etlogothetis

Dacă „in”, nesigur din rândul al doilea din rv., nu ar avea înaintea literele grecești „pro”, așa cum pare dintr-un anume unghi, ne-am afla în situația – deloc exclusă – a unei exprimări bilingve, frecventă în epocă și pe sigilii, dar pe care nu am întâlnit-o la acest exemplar. Ar însemna, în traducere liberă, „fost ministru”.

Credem că asemănarea și regiunea descoperirii celor două sigilii, împreună cu cronologia așezărilor de unde provin și, nu în cele din urmă, condițiile stratigrafice de găsimă a piesei de la Argamum conduc, împreună cu alte considerente (inclusiv cele matematice), la atribuirea lor aceluiași personaj.

Cine este, așadar, acest Petrus ? Așa cum autorul prim al acestor rânduri nota în alt loc, ne aflăm în fața situației rare a unei atestări duble a aceluiași personaj, dar și, în cazul secund, al descoperirii arheologice a sigiliului într-o cercetare sistematică. Cu toată această motivație, se poate afirma că acest Petrus, al cărui sigiliu din *corpus*-ul Zacons-Veglery, 459 era datat larg între anii 550 și 650, va fi fost același cu al nostru și cu **Petrus 6** din PLRE III B, p. 994-998, de unde reluăm abreviat informațiile mai importante împreună cu sursele lor. Despre acest Petrus, urmând locul citat, se cunosc mai multe lucruri. Între altele, a fost *magister officiorum* între 539 și 565, adică în cea mai mare parte a domniei lui Iustinian și până la finele ei. *Ex consule* a fost, cel mai târziu, din anul 552.

După Procopius⁴, Petrus era de neam ilir și s-a născut la Salonic. A urmat studii de drept, a fost avocat la Constantinopol din anul 534, informații contemporane remarcându-i elocința, știința și înțelepciunea. Pe la finele anului 534 a fost trimis cu o solie în Italia, între altele pentru unele convorbiri discrete cu Amalasuinthă și Theodahad. Promise instrucțiuni secrete de la Theodora pentru a pune la cale asasinarea reginei gote, fapt realmente petrecut în anul 535. Ulterior, a avut un rol important în realizarea controlului constantinopolitan asupra Italiei.

⁴ Procopius, *Bellum Gothicum*, I, 3, 30.

Meritele câștigate i-au adus lui Petrus numirea de către împărat ca *magister officiorum* în anul 539. În 18 decembrie 542, Iustinian i se adresa cu formularea *Petro magistro officiorum et patricio*. Era, deci, deja *patricius* la acea dată, onoarea fiindu-i probabil conferită tot din anul 539, la revenirea din Italia.

Ca *ex consulae* este atestat din 28 ianuarie 552, titlul obținându-l probabil mai devreme, poate tot din 539, dar nu există încă probe în acest sens.

În anul 548, Petrus a fost implicat la Constantinopol într-o dispută teologică cu episcopi din Apus. În anul 550 negocia în Persia refacerea tratatului de pace. Atunci, și în anii următori, a fost implicat în aplanarea mai multor dispute politice și teologice, numeroase și de mare importanță pentru istoria vremii. Admirat de contemporani ca Procopius, Ioannes Lydus ș.a., Petrus a fost și autorul unor scrieri din care au rămas doar fragmente. A scris o istorie a Imperiului Roman, la restabilirea prestigiului căruia a lucrat cu osârdie, o altă istorie, foarte importantă documentar, a biroului *magister officiorum* de la Constantin la Iustinian și o relatare a misiunii sale din anii 561 și 562 din Persia, folosită de Menander Protector în istoriile sale.

S-a stins, pe cât se pare, nu mult după primăvara anul 565, probabil puțin după ce negociase tratatul de pace pentru 50 de ani cu Persia.

Dacă sigiliile noastre sunt ale acestui Petrus, ar rămâne de văzut în ce condiții apar ele la Tomis și Argamum. Potrivit titlaturii de *ex consul*, data limită mai timpurie a corespondenței lui în provincie ar fi 552, oricum în timpul domniei lui Iustinian. O asemenea prezență s-ar putea lega de evenimente mai importante din regiune ca invazia din 559 a kutrigurilor⁵ sau de dispute religioase contemporane⁶, de care nici Sciția Mică nu avea cum fi scutită.

Identificării propuse i se poate opune în special un element: termenul *logothetes* nu apare în prezentarea din PLRE III B citată mai sus, pentru că sursele literare citate nu îl menționează. Dar, la acea dată, termenul nu era încă foarte familiar și încerca să adune sintetic mai multe atribuții. De aceea, probabil, sigiliile, prin spațiul mic de care dispun, îl adoptă rapid. Ahrweiler⁷ arată că, pentru epoca lui Iustinian, „... s-au înființat mai multe *logothésia*, adică un fel de ministere responsabile cu economia, finanțele și armata imperială...” Or, mai multe dintre serviciile făcute de Petrus pentru Imperiu intrau în această noțiune. Dacă luăm drept martor un contemporan ca Procopius din Caesarea, poziția unui *logothetes* devine mai clară. Istoricul antic aduce la un moment dat cititorului chiar un fel de definiție a termenului: „Era un oarecare Alexandru, rânduit în fruntea socotelilor obștești. Romanii numesc această cinste *logofetie*, cu un cuvânt grecesc. Acest Alexandru învinuia mereu oștenii de pagube pricinuite avutului obștesc...”⁸. În plus, același autor aduce în *Historia Arcana* o serie de aspecte negative ale funcțiilor logofetilor, prada, jaful și dezordinea apărând în prim plan acolo unde erau trimiși de împărat. Ne oprim doar asupra unui exemplu din cinci foarte elocvente, întâlnite în opera citată: „Iustinian a trimis logofeți care îndată au răvășit și întors pe dos toate lucrurile”⁹. Oare așa își va fi început cariera superioară Petru Patriciul? Poate mai curând potrivit formulării mai neutre din *Bellum Gothicum* notate de noi mai sus după același (altul!) Procopius.

⁵ Vezi Barnea 1968, 429-431 și *passim*.

⁶ Vezi mai sus.

⁷ Ahrweiler 2002, 18-19.

⁸ Procopius, *Bellum Gothicum*, III, 1, 28-29.

⁹ Procopius, *Historia Arcana*, 18, 15.

Într-o logică firească a lucrurilor, trebuie să completăm aici definiția termenilor, chiar dacă nu în ordinea lor în legenda sigiliilor analizate. După E. Stein¹⁰, această demnitate nouă de curte de „consul onorific” sau „fost consul” apărea în cursul secolului V, când împăratul acorda „calitatea fictivă de fost consul unor persoane care nici măcar nu deținuseră consulatul”¹¹. Conform aceluiași E. Stein, aceste funcții onorifice au apărut din timpul lui Zenon, căruia i se atribuie, de altfel, desființarea efectivă a consulatului în Orient (pentru Apus, istoriografia notează ca ultimă dată anul 534, poate nu întâmplător exact anul primei prezențe a lui Petrus în Italia ca trimis al lui Iustinian). Acești „foști consuli” au ajuns să formeze o categorie de demnitari care a supraviețuit, scrie același E. Stein în locul citat, cca. 500 de ani după dispariția efectivă a instituției consulatului. Primul astfel de „fost consul” pare să fi fost un anume Adamantius, trimis ca ambasador la Theodorice. Din punct de vedere al administrației imperiale, rostul acestor „foști consuli” era de a acoperi anumite cheltuieli publice, între care alimentarea cu apă a capitalei era cea mai importantă, potrivit informațiilor acumulate de același istoric relativ contemporan nouă.

Se poate conchide că sigiliul de la Argamum, primul descoperit acolo, a fost ștanțat cu alt tipar decât cel de la Tomis. El aparține însă, aproape sigur, aceluiași *ex consul* și (fost?) *logothet* pe nume **Petrus**. Un argument în plus, în acest sens, îl constituie asemănarea izbitoare între caracterele grafice utilizate pentru cele două sigilii, acest fapt indicând proveniența din aceeași cancelarie. Se completează astfel imaginea, încă puțin cunoscută în literatura de specialitate, a acestor funcționari care se adăugaseră nu de multă vreme birocrăției bizantine timpurii și al căror rol fusese întărit chiar de Iustinian. Activitatea lor este, cu aceste două sigilii ale aceluiași Petrus, pentru prima dată atestată concomitent în două orașe ale provinciei, dar și ale Imperiului totodată.

Bibliografie

- PLRE III B = Martindale, J.R. 1992, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, III B, AD 527-641 (K-Z), Cambridge.
- Procopius, *Bellum Gothicum* = Procopius din Caesarea, *Războiul cu goții*, (ed., trad. și introducere de H. Mihăescu), București, 1963.
- Procopius, *Historia Arcana*, = Procopius din Caesarea, *Istoria secretă*, (ed., trad. și introducere de H. Mihăescu), București, 1972.
- Ahrweiler, H. 2002, *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, București (originalul apărut la Paris, 1975).
- Barnea, I. 1968, *Perioada Principatului*, în Vulpe, R., Barnea, I., *Din Istoria Dobrogei*, II, București.
- Barnea, I. 1990, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III)*, *Pontica* 23, 315-334.
- Guilland, R. 1967, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam.
- Stein, E., 1949, *Histoire du Bas-Empire*, II, Bruges-Paris.
- Zacos, G., Veglery, A. 1972, *Byzantine Lead Seals*, I, Basel.

¹⁰ Stein 1949, 68-69.

¹¹ *Cod.Iust.*, III, 24, 3; 32; XII, 3, 3 ș.a.

*Petrus exconsul et logothètes**Résumé*

Pendant les recherches archéologiques de 2000 d'Argamum, le deuxième auteur de ces lignes a découvert le premier sceau en plomb de ce site. Le sceau appartenait à Petrus exconsul et logothètes, le même personnage identifié par un sceau analogue et contemporain (deuxième moitié du VIe siècle ap. J.-C.) de Tomis, publié par feu I. Barnea en 1990. Il s'agit, le plus probable, de Petrus 6 de PLRE III B, qui maintenant pourrait être mieux daté que chez Zacos-Veglery, 459, au commencement de la deuxième moitié du VIe siècle, le même avec celui évoqué, parmi autres, par Procope dans BG, I, 3, 30.

Fig. 1. Sigiliu de plumb descoperit la Argamum
Fig. no 1. Sceau en plomb découvert à Argamum